

Janusz Kuczyński

Sprawozdanie z prac wykopaliskowych przeprowadzonych w kolegiacie wiślickiej w 1963 r.

Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego 3, 127-137

1965

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JANUSZ KUCZYŃSKI

SPRAWOZDANIE Z PRAC WYKOPALISKOWYCH,
PRZEPROWADZONYCH W KOLEGIACIE WIŚLICKIEJ
W 1963 R.

Archeologiczne prace badawcze, będące tematem niniejszego sprawozdania, sfinalizowały sześćioletni okres eksploracji warstw zalegających w obrębie korpusu kolegiaty wiślickiej.

Całością przeprowadzonych w 1963 r. prac badawczych miał, podobnie jak w latach poprzednich, charakter badań kompleksowych, w zasadzie architektoniczno-archeologicznych, przy jednoczesnej wydatnej współpracy innych dyscyplin naukowych.

Bezpośrednim kierownikiem całości badań był działający w imieniu Zespołu Badań nad Polskim Średniowieczem UW i PW mgr Andrzej Tomaszewski. Archeologicznym odcinkiem prac kierował niżej podpisany. Ponadto w skład ekipy wchodził studenci Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, zatrudnieni w charakterze pomocniczych sił dokumentatorskich, oraz miejscowi pracownicy fizyczni. Równolegle działali okresowo przedstawiciele różnych specjalności, realizujący badania antropologiczne, elektrooprowe itp.

Mimo iż wykopaliska, przeprowadzone w 1963 r., zakończyły przyjęty program badań archeologicznych wnętrza kolegiaty — praca niniejsza nie może mieć charakteru opracowania podsumowującego wyniki całości badań wykopaliskowych. Ujęciu takiemu, które bezwzględnie powinno być zrealizowane w przyszłości, stoi chwilowo na przeszkodzie brak szczegółowych opracowań wyników poszczególnych etapów badawczych, przeprowadzonych w ubiegłych sezonach wykopaliskowych. Istniejące w tej mierze przyczynki są syntetycznymi ujęciami problemowymi¹ bądź też komunikatami sygnalizującymi roboczo najistotniejsze odkrycia². W tej sytuacji nie można obecnie przekroczyć ram relacji, dotyczącej końcowego etapu badawczego. Jednocześnie uzyskany w tym ujęciu obraz tematu byłby zbyt wycinkowy i jednostronny, stąd też miejscami zachodzi konieczność oparcia się na podstawowych ustale-

¹ A. Tomaszewski *Kolegiata wiślicka — wyniki badań w latach 1958—1960* [w:] *Odkrycia w Wiślicy*, Warszawa 1964, s. 49—82.

² Z. Wartolowska *Wyniki badań archeologicznych w Wiślicy*, „Ochrona Zabytków”, Warszawa 1960, R. 13, nr 1—4, s. 82—86.

niach poznawczych, uzyskanych podczas poprzednich kampanii wykopaliskowych.

W tej sytuacji sprawozdanie niniejsze trzeba było ograniczyć do zrelacjonowania przebiegu badań przeprowadzonych w 1963 r. oraz najogólniejszego podsumowania ich wyników.

W 1963 r. badania prowadzone były od 6 września do 31 października. W pracach eksploracyjnych zachowano w pełni metodykę badawczą stosowaną podczas poprzednich prac wykopaliskowych. Lokalizacja wykopów nawiązywała do istniejącej siatki, opartej na prostopadłych względem siebie liniach, dzielących wnętrze kolegiaty na pola o wymiarach 2 na 2 m.

W ramach tego podziału wyeksplorowano następujące odcinki:

1. Odcinek ograniczony wewnętrznymi licami fundamentów południowej i północnej ściany kolegiaty oraz liniami 7 + 1/13. Odcinek ten wyeksplorowano do głębokości ³ 200 cm. Dokonane w ten sposób zdjęcie górnych warstw o małej wartości poznawczej umożliwiło dalszą eksplorację przewidzianych miejsc oraz przygotowało teren do założenia konstrukcji nośnej pod posadzkę kościoła.

2. Wykop zawarty w granicach linii VIII/IX do 10/13 przylegał do wewnętrznego lica fundamentu północnej ściany kolegiaty. Założonym celem badawczym była dokładna weryfikacja warstw kulturowych, związanych z drugim kościołem romańskim.

3. Wykop ograniczony liniami VI + 1/VII + 1 do 10/13 znajdował się w północnej nawie kolegiaty i był oddzielony od wykopu wymienionego w punkcie 2 świądkiem szerokości 1 m. Eksploracja zalegających tu warstw, związanych z pierwszym kościołem romańskim, miała na celu dalsze ustalenia chronologiczne.

4. Wykop ograniczony liniami II/III + 1 do 11 + 1/13 przylegał do wewnętrznego lica fundamentu południowej ściany kolegiaty. Celem badawczym była tu weryfikacja warstw wiążących się z obu kościołami romańskimi.

Wykopy wymienione w punktach 2 i 3 eksplorowano dwuetapowo, dzieląc je na dwie połowy. Dzięki zastosowaniu tego podziału uzyskano wgląd w profile poprzeczne wzdłuż linii 11 + 1.

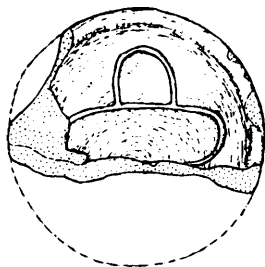
5. Sondaż przy zachodnim filarze nawy, którego celem było wyjaśnienie miejsca sytuowania filaru drugiego kościoła romańskiego.

6. Ponadto pełniono stałą kontrolę nad pracami ziemnymi, przeprowadzanymi przez PKZ — Kraków, które to przedsiębiorstwo zakładało izolację przeciwwodną na zewnętrznych licach fundamentu północnej ściany kolegiaty. Ze względu na występujące pochówki wczesnośredniowieczne wyeksplorowano szczegółowo odcinek ograniczony liniami X + 150 do 6/9.

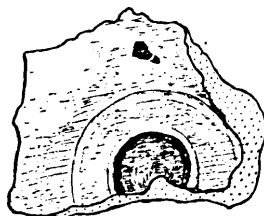
Układ i inwentarz zabytkowy warstw w obrębie wymienionych odcinków badawczych 1 — 5 był w zasadzie ujednolicony i kształtował się następująco:

1. Od głębokości — 75 cm, to jest od spągu piaszczystej podsypki pod dwudziestowieczną posadzką, do głębokości — 210, — 235 cm występowała niejednorodna struktura i zabarwienie warstwa, której pierwotną strukturę zniszczyły liczne nowożytnie wkopy grobowe oraz krypty grobowe. Dominującym składnikiem tej warstwy była spoista, lekko gliniasta ziemia o szaro-brunatnym zabarwieniu. Występowały w niej licznie kawałki piaskowców,

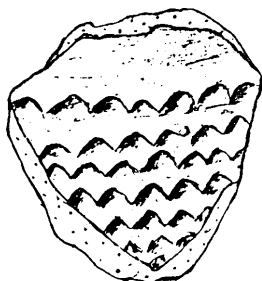
³ Wszystkie głębokości podawane są w stosunku do przyjętego reperu oznaczonego ± 0, znajdującego się około 50 cm powyżej poziomu posadzki kościoła.

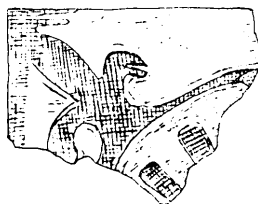
Ryc. 1

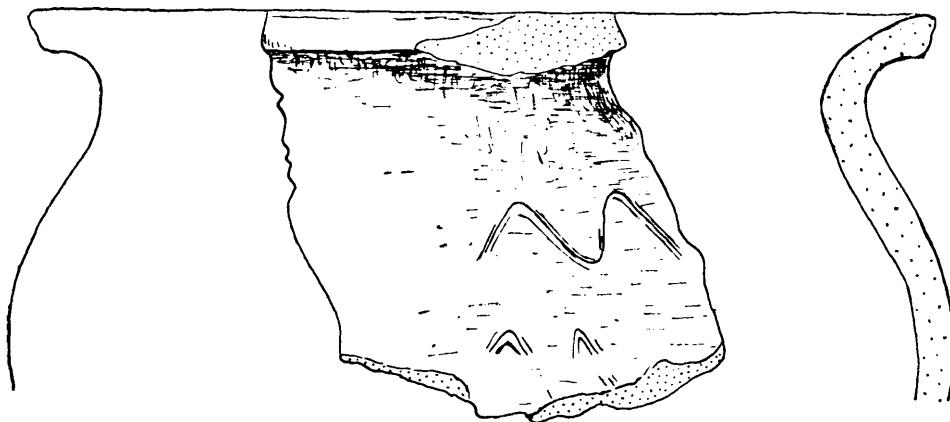
Ryc. 2

Ryc. 3

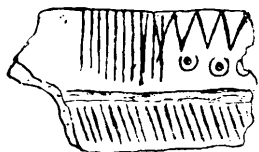

Ryc. 4

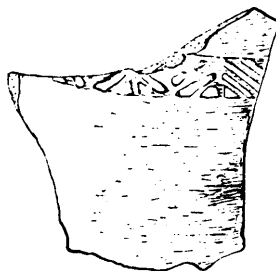

Ryc. 5

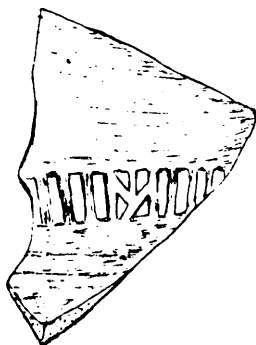
Materiały z badań przeprowadzonych w 1963 r. w kolegiacie wiślickiej

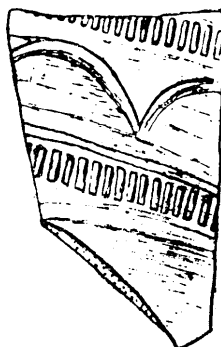
Ryc. 6

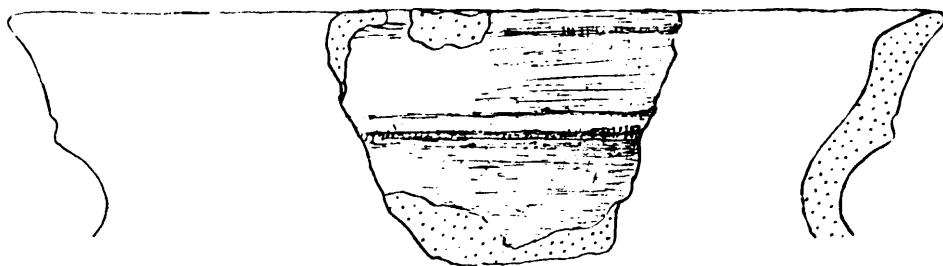
Ryc. 7

Ryc. 8

Ryc. 9

Ryc. 10

Materiały z badań przeprowadzonych w 1963 r. w kolegiacie wiślickiej

wapieni i skały gipsowej; okruchy zaprawy murarskiej oraz elementy pochodzenia organicznego.

Inwentarz: Duża ilość fragmentów naczyń glinianych nowożytnych, średniowiecznych i wczesnośredniowiecznych (ryc. 1—3, 5). Proporcje ilościowe między wymienionymi grupami chronologicznymi ceramiki kształtują się w stosunku 17 : 9 : 6, przy czym pierwsza z podanych wartości dotyczy skorup nowożytnych, a ostatnia wczesnośredniowiecznych. Ponadto uzyskano dwa fragmenty ceramicznych płytek posadzkowych (ryc. 4), fragmenty dachówek (wyłącznie w spągowych partiach warstwy), żelazne gwoździe (trumienne?), fragmenty okuć żelaznych, fragment ornamentowanej okładziny rogowej (ryc. 6) oraz dużą ilość kości ludzkich, pochodzących z grobów zniszczonych następnymi chronologicznie pochówkami.

Interpretacja: Pochodzenie warstwy związane jest z ustalaniem poziomu wnętrza kolegiaty, dokonany zapewne w końcowej fazie jej budowy, czyli w drugiej połowie XIV w.⁴ Obecność skorup wczesnośredniowiecznych w warstwie należy tłumaczyć pobieraniem ziemi nawożonej do wnętrza kolegiaty z miejsca, na którym znajdowało się stanowisko wczesnośredniowieczne. Materiały średniowieczne są współczesne okresowi odkładania warstwy, a materiały nowożytne wiążą się z późniejszym wykorzystywaniem wnętrza kolegiaty w celach pochówkowych. Fragmenty posadzkowych płytek ceramicznych pochodzących z drugiego kościoła romańskiego są świadectwem prac rozbiórkowych tego kościoła.

2. Zespół zwartych warstw poprzecinanych miejscami wkopami grobowymi. Głębokość zalegania warstw średnio od — 210 cm do — 240 cm, ze sporadycznymi odchyleniami dochodzącymi do — 285 cm. Kolejno (licząc od góry) układ warstw przedstawiał się następująco: cienka, zwarta warstwa zaprawy murarskiej, pod którą zalegała warstwa gruzu ceglanoego. Bezpośrednio pod nim znajdowała się warstwa uformowana z fragmentów dachówek. Spągową, najgrubszą część zespołu warstw stanowiła silnie zwarta ziemia, zawierająca dużą ilość rumoszu kamiennego i okruchów zaprawy murarskiej.

Inwentarz: Materiał zabytkowy wystąpił wyłącznie w spągowej części warstwy w postaci dużej ilości fragmentów naczyń średniowiecznych (ryc. 7—10). Z niektórych udało się wylepić większe partie naczyń (ryc. 11—12). Ponadto uzyskano kilkanaście skorup z naczyń wczesnośredniowiecznych. Przy fundamencie północnej ściany kolegiaty występowały duże fragmenty zbutwiałych belek. Zarejestrowano również nowożytne groby, których wkopy naruszyły miejscami jednolity układ zespołu warstw, oraz luźne kości ludzkie, pochodzące ze zniszczonych grobów.

Interpretacja: Opisany zespół warstw odłożony został w trakcie wznoszenia kolegiaty gotyckiej. Licząc od góry, poszczególne części zespołu reprezentują: budowę i tynkowanie sklepień (warstwa zaprawy i rumosz ceglany), krycie więźby dachowej dachówką (warstwa kawałków dachówek), budowę murów i filarów kolegiaty (warstwa rumoszu przemieszanego z ziemią). Ceramika średniowieczna jest chronologicznie równorzędna z okresem budowy kolegiaty. Fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych pochodzą z naruszonych miejscami podczas budowy kolegiaty warstw związanych z dru-

⁴ Jest to zgodne z ustaleniami A. Tomaszewskiego; patrz A. Tomaszewski, op. cit., s. 82.

Ryc. 11

Ryc. 12

Fragmety dzbanów
z drugiej połowy XIV w.
z kolegiaty wiślickiej

gim kościołem romańskim. Fragmenty belek stanowią zapewne pozostałość pomostu — roboczego wejścia przez portal północny w okresie prac budowlanych.

3. Rumosz kamienny przemieszany z okruskami zaprawy murarskiej. Barwa warstwy jasnoszara. Przebieg rumoszu kształtował się niejednolicie i w zależności od miejsca zalegał od —240/—280 cm do —270/—340 cm.

Inwentarz: W rumoszu sporadycznie występowały fragmenty naczyń średniowiecznych i wczesnośredniowiecznych (ryc. 13, 15) oraz fragmenty posadzkowych płytek ceramicznych (ryc. 14).

Interpretacja: Rumosz pochodzi z okresu rozbiórki drugiego kościoła romańskiego. Tym samym chronologicznie wiąże się z występującymi miejscami wypełniskami negatywów rozebranych murów drugiego kościoła romańskiego. Materiały wczesnośredniowieczne odnieść można do okresu jego funkcjonowania.

4. Pod warstwą wyznaczającą okres rozbiórki drugiego kościoła romańskiego zalegała szarobrunatna ziemia, zawierająca domieszki w postaci drobnego rumoszu kamiennego oraz grudek gipsowej zaprawy murarskiej. Miąższość tej warstwy wynosiła średnio od 35 do 50 cm.

Inwentarz: Niewielka ilość naczyń glinianych z późnej fazy wczesnego średniowiecza (ryc. 17—18). Ponadto w warstwę wkopane były groby szkieletowe.

Interpretacja: W trakcie poprzednich sezonów badawczych zweryfikowano warstwę jako wyznaczającą okres rozbiórki pierwszego kościoła romańskiego oraz budowę i funkcjonowanie drugiego kościoła romańskiego. Tym samym strop warstwy wyznacza poziom terenu w okresie istnienia drugiego kościoła romańskiego, informując zarazem, że w związku z budową drugiego kościoła romańskiego teren został podniesiony o około 35—50 cm. Pochówki występujące w warstwie są chronologicznie równorzędne z okresem funkcjonowania pierwszego kościoła romańskiego. Niektóre z grobów zostały zniszczone podczas budowy drugiego kościoła romańskiego.

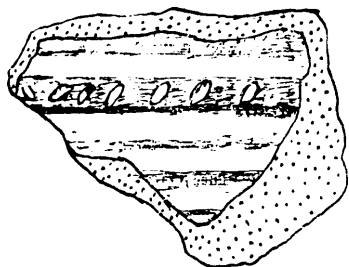
5. Warstwa spoistego piasku o jednolitym, niemal czarnym zabarwieniu i miąższości około 70 cm.

Inwentarz: Nieliczne małe otoczaki, krzemienie nieprzemysłowe, przepalone okruszki granitu oraz grudki przepalanej polepy glinianej.

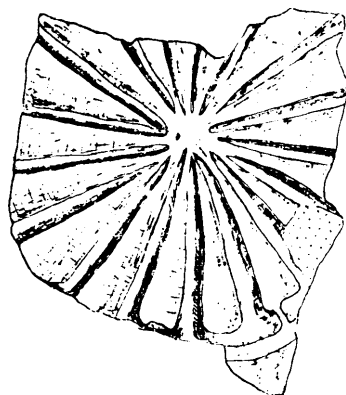
Interpretacja: Jest to przypuszczalnie warstwa pohumusowa. Ubóstwo inwentarza kulturowego wyklucza doszukiwanie się intensywniejszych procesów osadniczych zachodzących w czasie jej formowania. Przecięcie warstwy przez fundamenty pierwszego kościoła romańskiego świadczy, że chronologicznie poprzedza ona pierwszy wznoszony tu obiekt architektoniczny. Strop warstwy, odcinający się wyraźnie od warstwy nad nią zalegającej, świadczy o zniszczeniu jej górnych wątków podczas prac niwelacyjnych, związanych najpewniej z budową drugiego kościoła romańskiego. Spąg warstwy przechodzi płynnie w zalegające pod nią podłoże calcowe.

6. Podłożem calcowym jest na przebadanym odcinku syпки piasek o różnicowanym, w zależności od miejsca, zabarwieniu — jasnoszarym, szarozółtawym oraz niemal białym. Miejscami wystąpiły partie ilastej glinki. Strop calca posiada nieznaczny spadek w kierunku wschodnim.

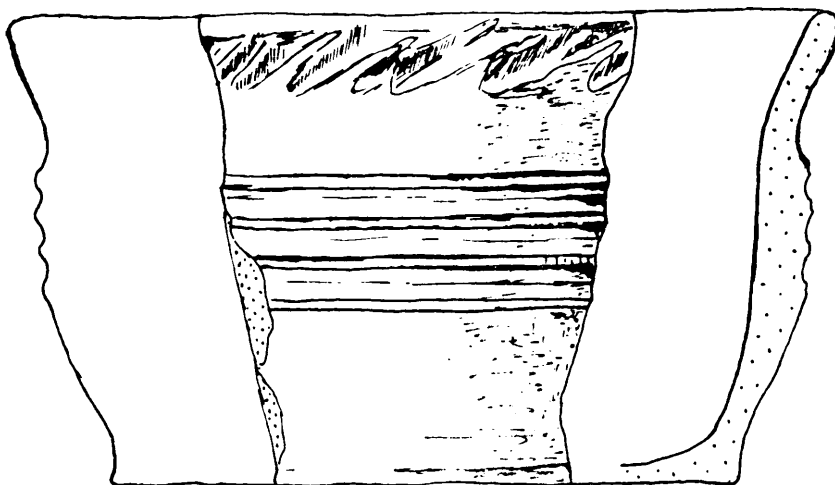
Wyniki kontroli prac ziemnych, dokonywanych na zewnątrz kolegiaty przez PKZ, jako zbyt fragmentaryczne, nie zostaną objęte niniejszym spra-

Ryc. 13

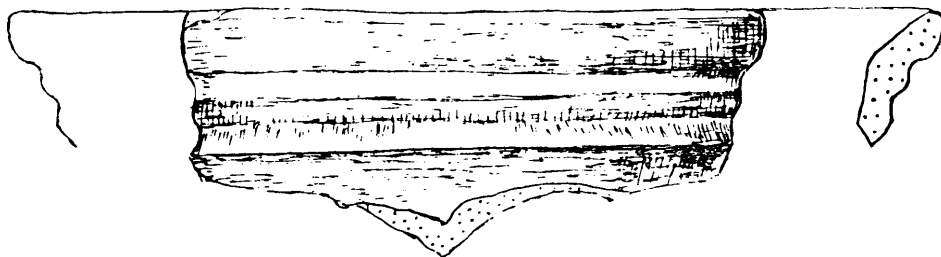

Ryc. 14

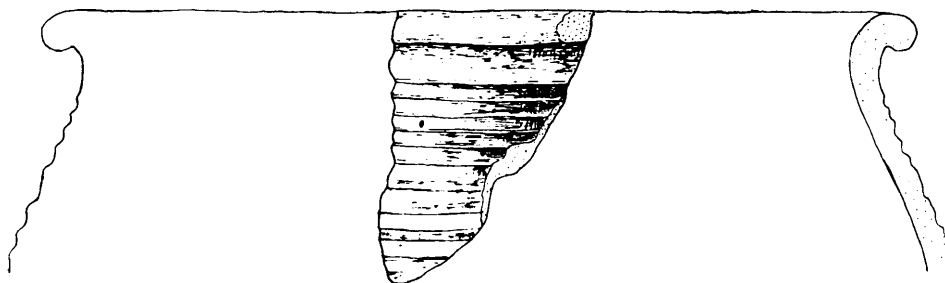

Ryc. 15

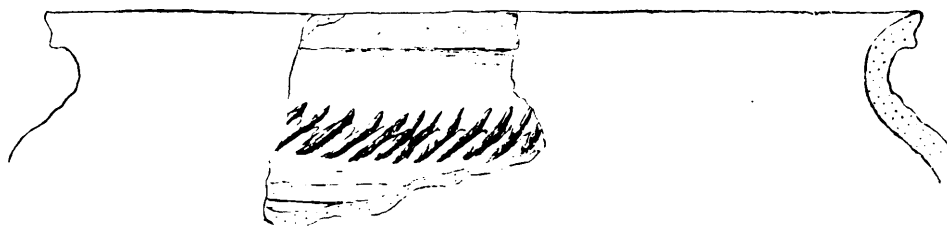
Materiały z badań przeprowadzonych w 1963 r. w kolegiacie wiślickiej

Ryc. 16

Ryc. 17

Ryc. 18

Materiały z badań przeprowadzonych w 1963 r. w kolegiacie wiślickiej

wozdaniem. Bliższa analiza zarejestrowanych w tym miejscu faktów historycznych będzie możliwa po przebadaniu cmentarza przykolegiackiego, która to praca jest zaplanowana na najbliższe lata.

PODSUMOWANIE WYNIKÓW BADAŃ

Badania wykopaliskowe w 1963 r. potwierdziły w całej rozciągłości ustalenia, dokonane na podstawie prac badawczych poprzednich sezonów wykopaliskowych, miejscami tylko nieznacznie je uściślając.

Tak więc warstwy zalegające w obrębie korpusu kolegiaty gotyckiej można podzielić na trzy zasadnicze zespoły chronologiczne, odpowiadające czasem swego powstania kolejnym fazom zagospodarowania miejsca dzisiejszej kolegiaty. Ponadto czwartym elementem w całokształcie zarejestrowanego uwarstwienia jest warstwa pochodzenia humusowego, której uformowanie poprzedza moment rozpoczęcia budowy pierwszego kościoła romańskiego. Warstwa ta dokumentuje zarazem procesy osadnicze, dokonujące się w najbliższym pobliżu miejsca, w którym wzniesiono następnie pierwszy kościół romański. Wymienione trzy zasadnicze zespoły warstw, mimo zachodzącego miejscami pewnego przemieszania, dają się jednak jednoznacznie wyodrębnić, dzięki zawartym w nich materiałom zabytkowym, zróżnicowanemu tworzywu warstw oraz dzięki czytelnemu powiązaniu ich z poszczególnymi, kolejno następującymi obiektami architektonicznymi. Bliższa analiza materiału zabytkowego została tu pominięta celowo. Czynność ta powinna być dokonana globalnie z uwzględnieniem całości materiałów uzyskanych podczas wieloletnich badań archeologicznych kolegiaty.

ОТЧЕТ О РАСКОПКАХ, ПРОВЕДЕННЫХ В 1963 Г. В ВИСЛИЦКОЙ
КОЛЛЕГИАТЕ

Раскопки, проведенные в 1963 г., завершили осуществляемую в течение шести лет программу археологического изучения пластов, залегающих в пределах корпуса готической коллегиаты (коллегиального собора) в Вислице. В результате исследований слои были разделены на три основных хронологических комплекса, которые связаны с существовавшими здесь архитектурными объектами: первым и вторым романскими костелами и готической коллегиатой. Четвертым культурным слоем является постгумусовый слой, сформировавшийся в период, предшествующий строительству первого романского костела.

PROCEEDINGS ON EXCAVATIONS IN THE COLLEGIATE CHURCH
OF WIŚLICA IN 1963

The program of archaeological exploration of layers within the bulk of the Gothic Collegiate Church of Wiślica, which had been started six years before, was realized thanks to excavation researches made there in 1963.

The researches resulted in the division of all layers into three principal chronological units, functionally connected with the existence of three successively erected buildings — i. e. with the first and the second Romanesque churches, as well as with the Gothic Collegiate Church. The fourth cultural element is the post-humus layer formed at the period prior to the beginning of erection of the first Romanesque church.